

RASPRAVE I ČLANCI

Josip Sinjeri

BISKUP ANTUN MAHNIĆ I HRVATSKI KATOLIČKI POKRET

Josip Sinjeri, prof. povijesti i
hrvatskoga jezika i književnosti

UDK: 262.12 MAHNIĆ, A. : [256 + 266.5 + 267] (497.5)

Izvorni znanstveni rad

Članak prikazuje nastanak i razvoj Hrvatskog katoličkog pokreta (HKP-a) na početku 20. st., s naročitim naglaskom na ulogu biskupa Mahnića. Razvidna su sva važna zbivanja od Prvog hrvatskog katoličkog sastanka 1900., osnivanja prvih studentskih katoličkih udruženja i pokretanja katoličkih listova do osnutka krovne organizacije hrvatskih katoličkih laika – Hrvatskog katoličkog narodnog saveza (1910.) te stavljanja istog pod vodstvo tzv. Seniorata 1913. godine. U svim je zbivanjima istaknuto mjesto biskupa Mahnića kao značajnog pokretača.

Ključne riječi: Antun Mahnić, Hrvatski katolički pokret, Hrvatska straža, katolički tisak, katolička udruženja.

* * *

I. PRVI HRVATSKI KATOLIČKI SASTANAK

Sukob Crkve i društva te prilike u Europi na prijelazu dvaju stoljeća odražavaju se i na hrvatske zemlje, gdje je temeljni problem bio nacionalna potlačenost. Mnogi priželjkuju oslobođenje i ujedinjenje hrvatskih zemalja. Hrvatsko liberalno građanstvo pak ne čine industrijalci, kao u Zapadnoj Europi, već inteligencija, a s njom i kler, koji je poprilično laiciziran. Isto tako, sloj proletarijata na hrvatskom prostoru nije zastupljen kao na Zapadu, jer je industrijskih radnika malo. Naime, Hrvatska je bila seljačka zemlja i uvjeti za nastanak socijalizma bili su nepovoljni.¹

1 MATAUŠIĆ, str. 199 i 208.

Jedna od posljedica liberalizma na hrvatskim prostorima bila je činjenica da je sloj inteligencije u nastajanju bio potpuno prožet njegovim idejama i sve je više dolazio u suprotnost spram katoličkog klera. Krajem devetnaestog stoljeća inteligencija traži nove političke puteve, ulazi u potpuno nesuglasje sa svjetonazorom Katoličke crkve i iz pasivnosti i vjerskog indiferentizma prelazi u otvoreno kritiziranje vjere i Crkve. «Tom su raspoloženju pridonijele i organizacije s izričito protukatoličkim programima, kao što je bilo slobodno zidarstvo i Srpska pravoslavna crkva.»² U tom smjeru idu i napisi u zagrebačkom *Srbobranu*, glavnom glasilu hrvatskih Srba, koji je prvih godina 20. st. vodio pravi rat s “klerikalizmom”, doduše, samo s onim katoličkim.

U Zagrebu je izlazio *Katolički list*,³ poluslužbeno glasilo zagrebačke Crkve. Nastojao je djelovati pomirljivo među svećenstvom, ali su se i u njemu počeli javljati radikalni glasovi koji su tražili oštru borbu protiv liberalizma. Sve je više polemika s liberalima, pa i samom državom. To je bila prva naznaka onoga što će krčki biskup Antun Mahnić kasnije nazvati borbom duhova. Sedamdesetih godina Juraj Posilović⁴ tvrdi da nijedne novine koje tada izlaze u Hrvatskoj «nisu Katoličkoj crkvi naklone», što najbolje odražava tadašnje stanje javnog mnijenja. Osamdesetih se svećenstvo sve više dijeli i sukobljava. Mlađi se svećenici zalažu za oštrije akcije. Tako Stjepan Hartman predlaže stvaranje katoličke stranke po uzoru na njemački Zentrum.⁵

Nadalje, Stjepan Korenić⁶ kao urednik *Katoličkog lista* u vremenu 1897.-1899. stalno se zalaže za organiziranje katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Cilj bi mu trebao biti i politički angažman. Zapravo se iznosi ideja o katoličanstvu kao novom pokretaču hrvatske naci-

2 KRIŠTO 1994., str. 369.

3 *Katolički list* utemeljio je 1849. kasniji kardinal Juraj Haulik, zagrebački biskup (1837.-1853.) i prvi nadbiskup (1853.-1869.).

4 Dr. Juraj Posilović bio je profesor i prvi dekan Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Zagrebu, urednik *Katoličkog lista* 1872.-1875., potom senjsko-modruški biskup (1876.-1894.) i, naposljetku, zagrebački nadbiskup (1894.-1914.).

5 Riječ je o katoličkoj stranci s velikim utjecajem klera, koja je u to vrijeme bila vrlo značajna i uspješna u Njemačkoj.

6 Stjepan Korenić (1856.-1940.) bio je prebendar prvostolne crkve zagrebačke i urednik *Katoličkog lista* od 1896. do 1904., s kraćim prekidima.

onalne integracije i buđenju iz društveno-političkog mrtvila, koje je bilo posljedica dugotrajnog oporbenog položaja svih hrvatskih nacionalnih struja u Banskoj Hrvatskoj. Međutim, čini se da Korenić za svoje stavove ipak nema potporu episkopata.

Svejedno se krajem 1899. crkveni vrh u Hrvatskoj odlučuje za održavanje Prvog hrvatskog katoličkog kongresa, kako bi se odredilo i organiziralo katoličko djelovanje. *Katolički list* već je napravio određenu pripremu stvarajući ideju o povezanosti katolicizma s domoljubljem, iako se hrvatstvo i katoličanstvo ne poistovjećuju. Istodobno se podržava samo “zdravi” liberalizam koji se ne sukobljava s vjerom i Crkvom.⁷

Prvi hrvatski katolički sastanak počeo je s radom 3. rujna 1900. g. u Zagrebu svečanim otvaranjem u dvorani *Hrvatskog sokola*, uz prisustvovanje gotovo svih hrvatskih biskupa. Skupom je dominirao đakovački biskup J. J. Strossmayer. Predsjedavatelj je bio grof Miroslav Kulmer.⁸ U Zagreb je za tu prigodu doputovalo oko 1200 predstavnika iz Istre, Dalmacije, Bosne i Hercegovine te Slovenije. Zajedno sa Zagrepčanima i gostima iz Banske Hrvatske, okupilo se oko 5000 ljudi.⁹ Radni program odvijao se iduća dva dana po sekcijama koje su raspravljale o ovim temama:

- katolički život,
- karitativna društva,
- odnosi između Crkve i države,
- katolički tisak,
- socijalna pitanja,
- odgoj,
- crkvena umjetnost,
- književnost.¹⁰

U sekciji o katoličkom životu u Hrvata od iznimne je važnosti bilo donijeti određene odluke o laikatu, s obzirom da je trebalo ustanoviti smjernice za katolički pokret. Naime, laikat je u drugim

7 STRECHA, str. 61-77 i 80; VITKOVIĆ, str. 447.

8 STRECHA, str. 139; VITKOVIĆ, str. 448.

9 STRECHA, str. 139.

10 VITKOVIĆ, str. 448.

europskim zemljama bio glavni nositelj takvih pokreta. «Rezolucija o laikatu u prvom je redu izrazila mišljenje da bi u srednjim školama, napose u višim razredima gimnazije, valjalo podići razinu vjerskog obrazovanja. Što se tiče sveučilišne mladeži, na prvom je mjestu istaknuta težnja da se na sveučilištu osnuje katedra za kršćansku filozofiju.»¹¹

Od izuzetne je važnosti bio i rad sekcije te rezolucija o katoličkom tisku. Mario Strecha kaže kako su europski katolički novinari objavljivali svoja gledišta i u javnosti se sami borili sa sekularizacijom i liberalizmom, a katolički je sastanak za hrvatske prilike imao drukčija rješenja. Naime, «od hrvatskog je tiska zatraženo da ubuduće bude prožet ‘pravim kršćanskim i rodoljubnim hrvatskim duhom’». ¹² Iz Rezolucije o tisku Prvog hrvatskog katoličkog sastanka vidljivo je da je to vrlo uopćena interpretacija jer se ona obraća samo kršćanskim listovima. “Bezbožne” su novine osuđene i dana je preporuka da se ne čitaju. Hrvatsko pak novinstvo je pozvano na «slogu» i međusobnu «ljubav». ¹³ Strecha tvrdi da je Ivan Ružić u svojim izlaganjima «pod pojmom ‘hrvatska katolička štampa’ razumijevao sva glavna dnevna oporbena glasila, zahtijevajući od njih «da pobijaju sve ono što je u suprotnosti s učenjem Crkve». ¹⁴ U raspravi se doduše govorilo o svjetovnom, liberalnom tisku kao onom koji je i “narodno” loš. Treba reći da je pri raspravi u sekciji o katoličkom tisku bilo predloženo da se imenuju konkretni protuvjerski listovi, ali to nije prihvaćeno. Najvažniji sudionik u raspravi bio je dr. Ivan Ružić. On je kao glavni govornik razložio: «Vidjevši dakle, koliko je pogubna bezvjerska štampa, nameće nam se kao pravim kršćanima, katolicima, dužnost ne samo da ne širimo i ne podupiremo takovu štampu nego da na ustuk bezvjerskoj štampi širimo, podupiremo i preporučujemo katoličku štampu. (...) Dobra, kršćanskim duhom prožeta štampa je čvrst bedem i obrana suprot laži i krivim naucima. Njoj je svrha, da daje izražaja pravim potrebama naroda i tako vrši mjerodavan upliv na javno mnijenje. (...) Jednom riječi: hrvatska katolička štampa mora biti ujedno hrvatska narodna štampa

11 STRECHA, str. 139-147.

12 *Isto*, str. 147.

13 PHKS, str. 126-127.

14 Usp. STRECHA, str. 147.

prožeta duhom narodnosti. Crkvena povjest (sic!) bjelodano svjedoči, kako narodna moć doprinosi crkvenoj moći.»¹⁵ Tu se govori o tome kako bi se i crkveni tisak trebao baviti svjetovnim temama, tj. domoljubnim, gledano u najširem smislu, političkim. Izražena je u raspravi i potreba za osnivanjem hrvatskog katoličkog političkog glasila. Budući da se Korenić protivio toj ideji, to nije prihvaćeno.¹⁶ Činjenica je da to nije dio rezolucije o katoličkom tisku i ne samo da nije bilo dopušteno da uđe u zaključak, već je i potpuno odbačeno kao zamisao.

Na završnoj plenarnoj sjednici pročitani su svi zaključci koje su donijele pojedine sekcije, a koji su trebali biti usmjerenje za daljnju katoličku aktivnost. Izabran je i Središnji odbor Drugog hrvatskog katoličkog sastanka, do kojeg nije nikada došlo.¹⁷

Važnost je sastanka u tome što je on bio znak «manifestativnog katoličkog buđenja kod Hrvata», po uzoru na slična gibanja u svijetu.¹⁸ Odlučujuća je za Prvi hrvatski katolički sastanak činjenica da je to bila prva afirmacija političkog katolicizma, «povijesne pojave koja je u Banskoj Hrvatskoj tada još uvijek bila u prvoj, konstitutivnoj etapi svog razvoja».¹⁹ «Nastojanje da katoličko učenje postane pokretačka snaga svih hrvatskih društvenih i nacionalnih vrijednosti došlo je do izražaja u svim kongresnim izlaganjima i raspravama, a uočljivo je i u kongresnim odlukama, prije svega u rezoluciji o odnosu Crkve i države, o odgoju, o lijepoj književnosti, o katoličkom tisku i o socijalnom pitanju. Pritom nije naodmet ponoviti da je zamisao o tome da se cjelokupna hrvatska društvena stvarnost uskladi s učenjem Katoličke crkve, koju je od sredine devedesetih godina Korenić uporno i odlučno zagovarao u *Katoličkom listu*, bila potpuno u skladu s nastojanjem tadašnjeg papinstva odnosno s njegovom idejom o ‘rekristijanizaciji’ modernoga društva, koje bi se aktivnošću Katoličke crkve postupno trebalo preoblikovati u kršćansko društvo...»²⁰

15 PHKS, str. 104, 324 i 326.

16 STRECHA, str. 147-148.

17 VITKOVIĆ, str. 448.

18 BOZANIĆ, 1991., str. 101.

19 Isto. Strecha se slaže s navedenom postavkom.

20 BOZANIĆ, 1991., str. 101.

Raniji pokušaji katolika da se organizirano suprotstave liberalističkim utjecajima, kao npr. za izbore 1897., prigodom čega je polučen trenutni izborni uspjeh, urodili su, jasno, samo još većim antagonizmom. «Takva je posljedica bila i Prvoga svehrvatskoga katoličkoga kongresa u Zagrebu 1900. godine. Liberali su... osudili te poteze katoličkoga svećenstva kao 'klerikalizam' koji je usmjeren na razbijanje ionako slabih političkih snaga hrvatskog naroda.»²¹

II. POČETCI KATOLIČKOG ORGANIZIRANJA

Car Franjo Josip imenovao je 1896. dr. Antuna Mahnića²² krčkim biskupom, a papa Lav XIII. to je imenovanje potvrdio. Nakon što je sljedeće godine u Gorici zaređen za biskupa, u ožujku je te iste 1897. g. u Krku i preuzeo upravu biskupije. Na hrvatsko područje dolazi u tijeku svih društvenih i crkvenih previranja o kojima se govorilo u prethodnom poglavlju. On je već 1888. počeo na slovenskom jeziku izdavati časopis *Rimski katolik*, kojem je ujedno bio urednik, izdavač i vlasnik. U tom je časopisu iznosio svoje stavove i ocjene, te vodio polemike o filozofskim, vjerskim, socijalnim i drugim pitanjima, po čemu je postao vrlo poznat. U svom se časopisu bio zauzeo za održavanje Sveslovenskog katoličkoga skupa 1892. u Ljubljani.²³ Poveo je i vodio katolički pokret u Sloveniji s Janezom Krekom i drugima, «uz velike teškoće i s velikim uspjehom».²⁴ Zadanje njegovo važno djelo među Slovencima bilo je osnivanje tzv. Leonove družbe 1896. g. u Ljubljani, a koja je trebala biti znanstveno-izdavačka ustanova.

Novi krčki biskup u početku samo čeka i ne provodi nikakve akcije. Priprema se, promatra i proučava vjerske, političke i kulturne

21 KRIŠTO, 1994., str. 369.

22 Anton Mahnič (po dolasku na Krk koristi samo ime Antun Mahnič) rođen je 1850. u današnjoj Republici Sloveniji, u selu Kobdilj župe Štanjel, u tadašnjoj Goričkoj nadbiskupiji, a danas Koprarskoj biskupiji. Poslije studija na goričkoj bogosloviji zaređen je 1874. za svećenika. Idućih dvadesetak godina obavljao je razne službe u dječaćkom sjemeništu u Gorici. Poslije preuzimanja dužnosti krčkog biskupa (1896.), koju je obnašao sve do smrti, boravi na Krku do 1918. Za talijanske okupacije te godine snašle su ga nevolje i izgnanstvo u Rim. Kasnije odlazi u Zagreb gdje je i umro 1920. (BOZANIĆ, 1991., str. 14-15 i 39-40). Posmrtni su mu ostaci iz Zagreba preneseni na Krk tek 2002. godine.

23 BOZANIĆ, 1991., str. 15-16 i 35-37.

24 BUTURAC.

prilike i prati društvenu situaciju u Hrvatskoj. Ubrzo je uvidio da su problemi javnog života u Hrvata slični onima u Slovenaca. Počeo je uspostavljati kontakte sa svećenicima koji su pisali u *Katoličkom listu* i *Vrhbosni*.²⁵ «Prisustvovao je i Prvom hrvatskom katoličkom sastanku u Zagrebu, ali se nije htio uključiti u diskusije i rasprave. Postajalo mu je jasno da su izglasane rezolucije samo lijepe želje u tadašnjim okolnostima lišene mogućnosti ostvarenja.»²⁶ Valja naznačiti da je biskup Mahnić smatrao da je način na koji se na Katoličkom sastanku pristupalo nadirućem liberalizmu već potrošen i da treba naći nov i odrješitiji otpor. Shvatio je da odgovor liberalizmu mora ići preko odgoja mladih katoličkih naraštaja, koje bi se dovelo istinskom vjerničkom duhu. Ti bi mladi ljudi onda snagom svoje duhovnosti zaista preobrazili cjelokupnu društvenu stvarnost u žaru toga istog kršćanskog/katoličkog duha.²⁷ Ipak je Mahnić započeo sa svojim radom u kontekstu smjernica Katoličkog sastanka o organiziranju i odgoju srednjoškolaca i studenata u okviru katoličkih društava, usporedo s aktivnim uključivanjem katoličkog laikata u djelovanje Crkve, te o ostvarenju katoličkog tiska, koji ima presudnu ulogu u utjecaju na kulturu i društvo. Prema Mahniću naročita je zadaća katoličkog tiska «da svijetu pripovijeda mudrost Boga i Kristova križa». «Katolička štampa je najradikalniji ustuk proti raskršćanjenja javnog života», naglašavao je.²⁸

U tom smislu 1903. godine pokreće tromjesečnik *Hrvatska straža* (HS). Puni je naslov lista bio *Hrvatska straža za kršćansku prosvjetu*, podnaslov Časopis namijenjen nauci i književnosti, a geslo “Antemurale christianitatis” (“Predziđe kršćanstva”). Bio je to apologetsko-filozofski časopis koji je izlazio do 1918. godine, prvo u Krku, potom u Senju, a naposljetku u Rijeci. Prvi urednik bio je dr. Ante Alfrević, svećenik iz Splita. U početku je postojao i odgovorni urednik, a to je bio o. dr. Stanko Dujmović. U početnom razdoblju u impresumu lista piše: «uredništvo u Spljetu, uprava u Krku». List se obraćao studentima i intelektualcima. Branio je katolički vjerski

25 Radi se o službenom listu Vrhbosanske nadbiskupije koji je pokrenuo Josip Stadler, prvi vrhbosanski nadbiskup (1881.-1918.).

26 BOZANIĆ, 1991., str. 16, 101-102; VITKOVIĆ, str. 449.

27 MARDEŠIĆ, str. 260-261.

28 MIHALJEVIĆ, str. 243.

nauk od suvremenih zabluda i pozivao sve, a prvenstveno mladež, na duhovnu obnovu naroda.²⁹ Biskup Mahnić na Krku je 1899. osnovao i vlastitu tiskaru *Kurykta* u kojoj je, osim *Hrvatske straže*, tiskao i dvomjesečnik za ekonomiju i kulturu *Pučki prijatelj*, namijenjen katoličkom vjerničkom puku, te druge publikacije.³⁰

Pozivanjem u *Hrvatskoj straži* na život prema kršćanskim načelima započelo je razlučivanje kršćanskih ideja i stavova od onih koji su s kršćanstvom nespojivi, tj. "razdioba duhova", kako je to nazvao Mahnić.³¹ «Po uzoru na europske zemlje, Mahnić se nadao da bi katolički laici mogli postati nositelji preporodnih težnji katoličanstva i među Hrvatima.» Mahnić je u vjernicima gledao vojsku čiji bi generali bili svećenici.³² Nadalje, počela je i borba protiv liberalizma, koji je potkopavao vjeru, a čiji su elementi otkrivani i unutar samog kršćanstva, i to poglavito kod onih koji se izvana nisu htjeli pokazati vjernicima jer su vjeru smatrali osobnom stvari ili je pak nisu prihvaćali u cijelosti. Oni su bili na meti kao katolički liberalci. Jasno je da je onom dijelu klera koji je u prvom redu imao u planu nacionalne ciljeve smetalo izricanje rigidnih katoličkih načela nauštrb liberalizma.³³

Prosudbe i ocjene o početku HKP-a uglavnom se slažu da je to bilo s izlaženjem prvog broja *HS-e*.³⁴ Nakon pojave *HS-e* u javnosti bilo je jasno da se Mahnić odmaknuo od pomirljivih, ali definitivno «mlakih i beživotnih» zaključaka Katoličkog sastanka. U borbi s liberalnom ideologijom on je tražio daleko zahtjevnija i tvrđa rješenja. «*Hrvatska je straža* otklanjala onda svaku mogućnost uvođenja slobode tiska, govora i škole, posebice u odnosu na katoličke zasade koje se ne smiju toliko propitkivati koliko spasonosno prihvaćati. Sloboda je posljedica istine i s njom mora biti u skladu.» Mahnić je zastupao gledište da nije dovoljno samo idejno i načelno pobijati uvezeni liberalizam nego je također prijeko potrebno razobličavati

29 Vidi VITKOVIĆ, str. 449 i BUTURAC.

30 VITKOVIĆ, str. 449.

31 BOZANIĆ, 1991., str. 105.

32 KRIŠTO, 2004., str. 34.

33 BOZANIĆ, 1991., str. 105.

34 MATIJEVIĆ, str. 182. To zaključuje i uredništvo zbornika *Hrvatski katolički pokret*, Zagreb, 2002., str. 5-6, koje u svom predgovoru ništa drugo niti ne pretpostavlja, a niti uzima kao ozbiljnu sugestiju.

njegova zbiljska ostvarenja u domaćoj kulturi, posebice u ondašnjoj književnosti. Pri tome mu etika igra ulogu jednako važnu kao i estetika, a koja je zapravo njoj u službi.³⁵

Treba reći da se uloga *Hrvatske straže* nije svela samo na “stražarenje” i obranu vjere nego je pokušala produbiti i osvježiti vjerske sadržaje, a naročito približiti ih suvremenoj hrvatskoj inteligenciji.³⁶ Činjenica je da je svoje djelovanje Mahnić poglavito usmjerio prema intelektualcima jer je uvidio da su oni društveno najutjecajnija skupina, a koja svakako ne zastupa katolička stajališta. No, zapravo je zamisao o “kulturnoj borbi” vodila katolički pokret u sukob s najvećim dijelom hrvatske inteligencije, a onda se nikako nije mogla izbjeći niti konfrontacija s liberalnim dijelom svećenstva,³⁷ kako je već napomenuto.

Mora se ovdje naglasiti da je izlaženje *Hrvatske straže* i iznošenje njezina programa bilo samo jezgra katoličkog pokreta u Hrvatskoj. Šire ciljeve HKP-a iznio je biskup Mahnić u audijenciji kod Pija X. 14. lipnja 1904. Oni su bili:

- obrana vjere i prava Katoličke crkve,
- preobrazba javnog života prema kršćanskim načelima,
- borba za prava, političku slobodu i samosvijest hrvatskog naroda,
- stvaranje i promicanje socijalnih organizacija,
- ostvarenje ideala kršćanske demokracije.

Papa je program odobrio, kao i rad krčkog biskupa.³⁸

Istodobno s priređivanjem prvog sveska *Hrvatske straže*, u jesen 1902. poslao je biskup Mahnić Ivana Butkovića, svećenika Krčke biskupije, na daljnji studij filozofije u Beč, sa zadatkom da tamo organizira hrvatske studente katoličkih načela. Tako je, nakon priprema i poziva studentima, u prostorijama slovenskog studentskog društva *Danica* 12. svibnja 1903. održana konstituirajuća skupština prvog Hrvatskog akademskog društva *Hrvatska*. Društvo je uzelo lozinku “Za vjeru i dom!”, a kao program odredilo «njegovanje vjer-

35 MARDEŠIĆ, str. 260-264.

36 BOZANIĆ, 2002., str. 278.

37 STRECHA, str. 220-221.

38 BOZANIĆ, 1991., str. 105.

skoga i narodnoga čuvstva, znanosti i umjetnosti, te zadružnoga života među članovima.»³⁹ Sastavljanje programa neosporno je bilo inspirirano Mahničevim utjecajem. Valja istaknuti da su se mnogi mladi oduševili čvrstoćom Mahničeva značaja i zahtjevnošću njegovih stavova.⁴⁰ Uskoro su osnovana još dva katolička akademska društva: *Kačić* u Innsbrucku i *Preporod* u Grazu. Za bogoslove su na teološkim učilištima osnovani tzv. “zborovi”.

Te prve organizacije sveučilištaraca bile su usko povezane s Antunom Mahničem jer on je cijelom pokretu dao misaonu podlogu i smjernice rada. Vodeći članovi društava obraćali su mu se u svim važnijim pitanjima. Odgoj članova bio je najbitnija sastavnica rada društva. Kod toga je Mahnić tražio solidnu kulturnu i filozofsku izobrazbu, kao i poznavanje teologije te duhovno-asketski život prema evanđeoskim krjepostima.⁴¹ «Zanimljivo je da je mnogo više razumijevanja našao kod mladih nego među biskupima i svećenstvom.»⁴²

III. VRHUNAC ORGANIZIRANJA HKP-a

Hrvatsko katoličko akademsko društvo *Hrvatska* u Beču počelo je u listopadu 1905. izdavati đačko glasilo *Luč*. Bio je to mjesecnik hrvatskog katoličkog đaštva i «glavni organ đačkog pokreta». Uređuje ga Ljubomir Maraković, a glavni je urednik Ivan Butković. Tiska se u tiskari *Kurykta* na Krku. U prvom broju tog lista uredništvo poručuje hrvatskom svećenstvu neka ih podupire jer je na njima važna kulturna i odgojna zadaća. Preporučuju se i laicima kojima nije svejedno «kako im se i u kojem smjeru odgaja njihova mladež u svrhu rada ‘za vjeru i dom’».⁴³ Zadaci koje si je zadala *Luč* bili su organiziranje katoličke mladeži, vježbanje mladih u publicističkom radu i osvajanje simpatija javnog mnijenja za Hrvatski katolički pokret.⁴⁴ «Nedvojbeno je da je *Luč* nastavila tragom *Hrvatske straže* i da je, dosljedno, biskup Mahnić davao ideološku potku mladim ka-

39 BOZANIĆ, 1991., str. 106.

40 VITKOVIĆ, str. 448.

41 BOZANIĆ, 2002., str. 281.

42 VITKOVIĆ, str. 449.

43 MIHALJEVIĆ, str. 244-245.

44 VITKOVIĆ, str. 449.

tolicima.» Mladi su sada postali neovisni i ne začuđuje oduševljenje Mahnićeve revije novim studentskim glasilom.⁴⁵

Po osnivanju *Luči* pripremni odbor *Hrvatske* organizirao je, zajedno s krčkim biskupom, na Trsatu u kolovozu 1906. tzv. ograničeni sastanak hrvatskog katoličkog đastva. To je ujedno bio prvi katolički studentski sastanak u Hrvatskoj na kojem su postavljeni i temelji rada buduće katoličke akademske udruge.⁴⁶ Ne dvojimo da je važnost tog zbora hrvatske katoličke mladeži u prenošenju rada HKP-a iz inozemstva u Hrvatsku, što je onda i njegov pravi početak, bitno za donošenje rezolucije o osnivanju Hrvatskoga katoličkog akademskog đastva (HKAD).⁴⁷ Pored toga donesena je i rezolucija o suzbijanju «zle štampe» i promicanju dobrog katoličkog tiska, a naročito *Luči* i *Hrvatske straže*.⁴⁸ Ubrzo nakon toga, 10. studenog iste godine osnovano je u Zagrebu Hrvatsko katoličko akademsko društvo *Domagoj*.⁴⁹ To nije išlo lako, ali je uz zapreke u tome uspio dr. S. Markulin, član *Hrvatske*. Prvi predsjednik *Domagoja* bio je Ferdo Pavelić, a društvo je život započelo radom sa samo pet članova.⁵⁰ Društvo se nekako proširilo i ubrzo počelo, osim studenata, aktivno okupljati katoličke učenike svih srednjih škola u Hrvatskoj.⁵¹ Mlade se posebice poticalo na osoban vjerski život, ali svejednako i na zauzimanje za društvenu pravdu u smislu katoličkog socijalnog nauka. Značajno je da je iz *Domagoja* izrasla većina istaknutih katolika u kasnijem razdoblju HKP-a.⁵²

Na Mahnićev poziv za organiziranim djelovanjem odaziva se sva katolička sveučilišna mladež. Hrvatski studenti osnivaju svoja društva u sveučilišnim gradovima Pragu, Budimpešti i kasnije u Beogradu. «Uz Mahnića pristaju i svi bogoslovski zborovi u Hrvatskoj i Bosni, zatim đačke Marijine kongregacije u kojima se rađaju srednjoškolske đačke organizacije.»⁵³

45 KRIŠTO, 1994., str. 225.

46 MIHALJEVIĆ, str. 245; VITKOVIĆ, str. 449.

47 KRIŠTO, 1994., str. 226.

48 MIHALJEVIĆ, str. 245.

49 KRIŠTO, 2004., str. 48. Prema VITKOVIĆ, str. 449, to je bilo tek 28. travnja 1907., također kao rezultat trsatskog sastanka, ali to je sasvim pogrešno, iako istu kronološku pogrešku dijeli i BOZANIĆ, 1991., str. 38. Vidi i KRIŠTO, 1994., str. 226.

50 KRIŠTO, 1994., str. 226.

51 MIHALJEVIĆ, str. 245-246.

52 VITKOVIĆ, str. 449.

53 BUTURAC.

Na poticaj *Hrvatske* iz Beča, *Domagoj* je, zajedno sa Zborom duhovne mladeži, kojeg su činili zagrebački bogoslovi, preuzeo organiziranje prvog Hrvatsko-slovenskog katoličkog kongresa.⁵⁴ Taj se sastanak održao u Zagrebu 4. kolovoza 1907., a na njemu su sudjelovali brojni mladi katolici iz svih hrvatskih zemalja, što je pridonijelo «učvršćivanju HKP-a i organiziranju srednjoškolske mladeži»,⁵⁵ koje je potom dobilo zamah. Pozornost sudionika skupa posebno je privuklo izlaganje dr. Janeza Kreka o «razvoju kršćansko-socijalne ideje kod Slovenaca».⁵⁶

«Ljeto 1908. godine bilo je značajno razdoblje za Hrvatski katolički pokret. Pokret se organizacijski toliko raširio da je bilo moguće organizirati nekoliko značajnih sastanaka diljem hrvatskog kulturnog prostora. Toga su ljeta sastanci bili u Đakovu, Zagrebu, na Trsatu, u Splitu i Travniku. U Istri je osnovano ferijalno društvo *Dobrila*, što je bilo na tragu istih organizacijskih napora u drugim hrvatskim dijelovima. Đaci su osnivali ferijalna društva za širenje prosvjete među pukom tijekom ljetnog raspusta. Uza spomenuto istarsko, najznačajnija su bila *Martić* za Bosnu, *Strossmayer* za Slavoniju, *Pavlinović* za Dalmaciju i *Kačić* za Zagreb.»⁵⁷

Valja istaknuti i nekoliko većih ljetnih sastanaka hrvatske katoličke mladeži koji su uslijedili idućih godina: 1909. u Splitu, 1910. u Osijeku i 1911. u Zagrebu.⁵⁸ Na splitskom đačkom kongresu 1909. zaključeno je da se osnuje Hrvatski katolički đački savez (HKDS),⁵⁹ sa svrhom bolje koordinacije đačkih katoličkih organizacija, što je iste godine i provedeno.⁶⁰ *Pravila* HKDS-a, kao krovne organizacije,

54 MIHALJEVIĆ, str. 245-246; VITKOVIĆ, str. 450.

55 MIHALJEVIĆ, str. 245-246.

56 BOZANIĆ, 1991., str. 108.

57 KRIŠTO, 1994., str. 274. VITKOVIĆ, str. 450, pogrešno kaže da je to bilo 1907.

58 BUTURAC.

59 VITKOVIĆ, str. 450: «Na sastanku u Splitu 1908. okupilo se više od 800 studenata, a godinu dana kasnije osnovan je u Zagrebu 'Hrvatski katolički đački savez'.» U potpunoj je diskrepanciji i s J. Krištom i sa S. Vitkovićem BUTURAC koji doduše spominje splitski sastanak iz 1909., ali osnivanje HKDS-a smješta u 1910. godinu. Prema V. Mihaljeviću, HKDS osnovan je odmah na splitskom sastanku 1909. (MIHALJEVIĆ, str. 246). Napokon, najzanimljivije je od svega što je Krišto u raskoraku sa samim sobom. Tako KRIŠTO, 1994., str. 371, piše da je HKDS osnovan 1910. godine.

60 KRIŠTO, 1994., str. 292.

uredio je biskup Mahnić. «To je bilo ‘zlatno’ razdoblje đачke organizacije.»⁶¹ «Hrvatska mladež koja je sudjelovala u organiziranim katoličkim formacijama pokazivala je organizacijski dinamizam i vitalnost kojima se nisu mogli pohvaliti liberalni kolege izvan organiziranog katolicizma.»⁶² Usporedo s *Luči*, kao glavnim glasilom, izlazilo je još dvadesetak srednjoškolskih listova.⁶³

«Biskup Mahnić idejno je usmjeravao i pratio organiziranje mladih.» U unutarnje se ustrojstvo društava nije miješao. Povremeno je slao poslanice u kojima bi ukazivao na određene probleme i time usmjeravao eventualne akcije ili bi davao kakve duhovne upute i savjete.⁶⁴ Od mladeži se traži članstvo u Marijinoj kongregaciji, česta sveta pričest, marljivo učenje, duhovna izgradnja, složan rad, poslušnost i poštovanje prema starijima, posebice prema crkvenim poglavarima.⁶⁵ «Kad su se proširile organizacije po višim i srednjim školama, đacima je toplo preporučivao rad sa seoskom i radničkom omladinom, koja tvori 90% svih mladih.»⁶⁶

Na sastancima društava održavala su se predavanja o aktualnim temama, posebno o odnosu vjere prema znanosti, književnosti, društveno-političkim zbivanjima itd., a onda bi uslijedila diskusija. Bolji studentski radovi objavljeni su u *Luči*. «Tipovi organizacija, preuzeti iz katoličkih pokreta drugih zemalja, nisu bili zastarjele strukture zatvorenog tipa pomoću kojih bi se članovi branili od vanjskih utjecaja nego su bili otvorena društva koja su javno djelovala u školi, na sveučilištu, selu i drugdje. Zato je pripadanje Katoličkom pokretu označavalo javno ispovijedanje vjere u ambijentu koji se dobrim dijelom distancirao od Crkve i vjere.»⁶⁷

61 MIHALJEVIĆ, str. 246.

62 KRIŠTO, 1994., str. 292.

63 MIHALJEVIĆ, str. 246.

64 BOZANIĆ, 1991., str. 109.

65 BUTURAC.

66 BOZANIĆ, 1991., str. 109.

67 BOZANIĆ, 2002., str. 281 i 285.

IV. HKP U POLITICI I PITANJE SKUPINE OKO HRVATSTVA

«Mahnićevo nastojanje oko očuvanja glagoljice, osnutak Staroslavenske akademije, a zacijelo i dugotrajna i neobično žučna polemika što ju je s tim u vezi u tijeku 1901./1902. bio prisiljen voditi s talijanskim liberalnim tiskom, nisu ostali nezapaženi u široj hrvatskoj javnosti.»⁶⁸ Kako je svojom istinom sudio o znanosti, književnosti, umjetnosti, «uvjeren u sposobnost ljudskog razuma da dokuči istinu i siguran kako se ona nalazi u njegovoj Crkvi», tako je prosuđivao i sve ostale grane ljudskog zanimanja, pa i politiku, dakako. Smatrao je da političko djelovanje spada u laikat, a svećeničko uplitanje u političke poslove dopušteno je samo «ukoliko to iziskuju probici katoličke vjere, dok nema svjetovnjaka koji bi te probitke branili ili promicali». «Da Katolička crkva, preko svoga laikata, ima biti prisutna u politici, za Mahnića, kao uostalom ni za druge biskupe i teologe toga vremena, nije bilo nikakve sumnje.»⁶⁹ Na sinodi Krčke biskupije 1901./02., koju je biskup Mahnić pokrenuo, zaključeno je kako se katolici trebaju više uključiti u politiku, pa i predvođeni klerom. Bila je to i svojevrsna kritika katoličkog sastanka, koji je o tom pitanju uglavnom šutio. «Unatoč tome što su upozoravali na spremnost dijela svećenstva banske Hrvatske da zakorači na političku pozornicu na sasvim drukčiji način nego što je to prije bio slučaj, zaključci krčke biskupijske skupštine ipak su istaknuli da bi glavnu zadaću u političkom životu u ime Katoličke crkve trebali imati laici, a ne svećenici. Svećenstvo s biskupima na čelu angažiralo bi se samo posredno, osim ako se ne pokaže da je hrvatska katolička inteligencija odveć malobrojna, pri čemu nije propušteno spomenuti mišljenje da je to sasvim realno očekivati s obzirom na snažan prodor liberalizma u njezine redove.»

Mahnićevo i Korenićevo viđenje HKP-a bitno se razilazilo oko načina djelovanja katolika u političkom životu. Korenić je odbacivao mogućnost stvaranja posebne katoličke stranke, kao i vezivanje HKP-a uz bilo koju od postojećih stranaka. Sasvim suprotno raz-

68 STRECHA, str. 225.

69 KRIŠTO, 1994., str. 196-197.

mišlja krčki biskup. On je, naime, sklon ideji o stvaranju katoličke stranke, iako niti on nije za vezivanje uz neku već postojeću stranku. Samim tim između Mahnića i Korenića, kao i između dvaju njihovih listova, te skupina oko njih, nije bilo nikakve suradnje u razdoblju koje je uslijedilo.

Nekako istovremeno sa slijeganjem u javnosti dojmova veza-nih uz Prvi hrvatski katolički sastanak, Khuenov je režim odustao od donošenja sekularističkih zakona, kako se ne bi izravno sukobio s Crkvom. Time je oduzet jedan argument katoličkom pokretu za organiziranjem laika. Novi je poticaj u tom smjeru dao tek Antun Mahnić. Biskup Mahnić dijelio je povjerenje Stjepana Korenića u nacionalno-integrativnu snagu katolicizma kao temeljnog oblika kršćanstva te isticao kako hrvatstvo ne može opstati bez svoje bitne katoličke odrednice, a kamoli se ujediniti. Razlike između Mahnića i Korenića nisu postojale ni u pogledu prvoga i temeljnoga cilja HKP-a: sustavne rekristijanizacije društva. Obojica su zastupali ideju o nužnosti cjelovite preobrazbe privatnog i javnog života u Hrvatskoj prema katoličkom nauku. Razlika između njih ipak je postojala u tome što je Mahnić smatrao, suprotno od Korenića, da se katolici trebaju upustiti u javni, bespoštedni obračun sa svim mišljenjima koja se protive kršćanskoj filozofiji i Crkvenom učiteljstvu. Dakle, za razliku od Mahnića, koji je usmjeravao HKP u skladu s geslom «najprije katolik, a onda Hrvat», Korenić je djelovao prema načelu «i Hrvat i katolik». Uostalom, taj stav dijeli i većina svećenstva, u skladu s tradicijom hrvatskog liberalnog katolicizma koji su usmjerili Rački i Strossmayer. Kasnije je Korenić svejedno promijenio mišljenje i priklonio se Mahniću.⁷⁰

U svibnju 1904. počeo je u Zagrebu izlaziti katolički dnevnik *Hrvatstvo*, čiji je izdavač bila novoosnovana Hrvatska katolička tiskara. Prvi mu je urednik bio August Harambašić, ugledni pisac i pravaški političar, ali ga je uskoro zamijenio Oton Szlavik.⁷¹ Za samo ostvarenje projekta trebalo se pripremati četiri godine. Prema J. Krišti, pokretanje katoličkog dnevnika bio je jedan od zaključaka katoličkog sastanka iz 1900., međutim «nisu svi katolički krugovi

70 STRECHA, str. 215-217, 223, 225-227, 231 i 233.

71 KRIŠTO, 2004., str. 25.

bili sretni zbog njegove pojave».⁷² Ne bi trebalo smetnuti s uma ono što je već rečeno o katoličkom sastanku i pokretanju katoličkog političkog dnevnika. Vrlo je pojednostavljeno gledanje da je *Hrvatstvo* plod katoličkog sastanka, kako o tome kaže Buturac. Ono bi to moglo biti samo neizravno, kao rezultat ideje koja se kod pojedinaca prilikom sastanka rodila. I *Katolički list*⁷³, kada govori o osnutku Hrvatskog katoličkog tiskovnog društva, koje je, valja pripomenuti, stajalo iza *Hrvatstva*, naglašava da je to društvo osnovano u smislu zaključaka katoličkog sastanka. To je točno samo u shvaćanju tih zaključaka u najširem smislu, a nikako kao izravna posljedica onoga što je izneseno u konkretnom zaključku o tisku. Neobična je i Krištin postavka o nezadovoljstvu nekih katolika novim dnevnikom. To se jamačno odnosi na Stjepana Korenića, jer se u tom prvom razdoblju po nastanku tog lista ne može vezati ni uz koga drugoga. Misli se vjerojatno na to kako je Korenić morao dati ostavku kao urednik *Katoličkog lista* zbog protivljenja *Hrvatstvu*, o čemu će kasnije još biti riječi.

Još ranije bio je osnovan kulturno-politički klub *Immaculata* kojemu su utemeljitelji dr. Velimir Deželić, stariji, Šandor Bresztyenszky, Oton Szlavik i dr. Taj se klub povezao s biskupom Mahnićem, s dalmatinskim svećenstvom oko dr. Ante Alfrevića i s vrhbosanskim nadbiskupom dr. Ivanom Šarićem. «Iz tih je veza rođena zamisao da se osnuje Hrvatsko katoličko tiskovno društvo, kojemu bi glavna zadaća bila izdavanje katoličkoga dnevnika *Hrvatstvo*.»⁷⁴ «Dnevnik *Hrvatstvo*, kao i Hrvatski katolički pokret koji se ukorjenjivao u Hrvatskoj, bilo je djelo mlađega klera, pretežito pravaške ideologije.»⁷⁵

U uvodniku prvog broja *Hrvatstva*, naslovljenom *Naš program*, iznosi se za što će se list zalagati: «...nastojat ćemo, da se svima silama odupremo bezvjerskom i nekršćanskom duhu, što ga sve većma neprijatelji vjere i morala šire u narod, koji je po svojoj prošlosti 'predziđe kršćanstva'.» «Borit ćemo se za samosvojnost crkve (sic!) rimokatoličke, za njezina prava i institucije proti svako-

72 KRIŠTO, 1994., str. 211-212.

73 *KL*, br. 18, 1904.

74 KRIŠTO, 2004., str. 24-25.

75 KRIŠTO, 2004., str. 29.

me napadaju, došao on s koje mu drago strane», kaže se u nastavku. Trudit će se «da se sve u svim granam javnoga života obnovi i preporodi u Isusu Kristu». «Nastojat ćemo, da ustavnim putem polučimo što veće organičko proširenje hrvatskoga državnog prava. Zahtievat ćemo, da se Dalmacija kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji što prije pripoji, kako nam je to i u nagodbi zajamčeno; a radit ćemo, da se i ostale zemlje, na koje kraljevina Hrvatska imade virtualna prava, prema obećanju kraljevske krunidbene zavjernice od god. 1867. pripoje materi zemlji. U hrvatskim zemljama priznajemo samo jedan politički narod: h r v a t s k i, samo jednu državnu zastavu: hrvatsku, samo jedan službeni jezik: hrvatski. Nastojat ćemo intenzivno, da se što više podigne narodno blagostanje svih slojeva pučanstva, te da se narod na gospodarskom polju unapriedi i da procvate. U tu svrhu ćemo zahtievati, da kraljevina Hrvatska sama upravlja svojim financijama.» Posebno će se brinuti za radnički i seljački stališ, a također se zalažu i za opće pravo glasa. Kao svoje glavne neprijatelje izdvojili su socijalizam, liberalni katolicizam, realizam, sotonizam i «nietscheanizam»,⁷⁶ dakle «sve sijače bezvjerstva i nemorala u književnosti, dnevnim novinama i znanosti».

Laici i svećenici koji su stajali iza tog katoličkog dnevnika bili su uvjereni da im je misija «otvarati narodu oči», upozoravati na sve moguće pogibli i «prokazivati narodne neprijatelje». Vidljivo je da im je politički program bio klasičan pravaški, s tim da rješenje hrvatskog pitanja vide u okviru monarhije.⁷⁷ U programu, koji je bio iscrpan i konkretan, bez dvojbe zastupljena je i socijalna sastavnica.⁷⁸

Uvodnik *Hrvatstva* od 7. svibnja 1904., koji je potpisan Alfa, počinje ovim (u izvorniku masnim slovima) otisnutim tekstom: «Krk. Javljam vam iz pouzdana izvora radostnu viest, da je sv. Otac Papa Pio X prigodom audijencije krčkog biskupa odobrio program Vašega lista i blagoslovio Vaš katolički pokret.»⁷⁹

Osim izražavanja nezadovoljstva općom društvenom anticrkvnom klimom, *Hrvatstvo* u uredničkom članku *Da li smo potrebni* osuđuje zbog istog riječki *Novi list*, a potom, opet iz istih razloga, i

76 *HRVATSTVO*, 2. svibnja 1904., str. 1.

77 KRIŠTO, 1994., str. 212.

78 Usporedi s KRIŠTO, 1994., str. 212-213.

79 *HRVATSTVO*, br. 6, 1904., str. 1.

službene vladine *Narodne novine*. Nastavlja se još i da *Narodne novine* «pišu dapače često tendenciozno i zlobno o vjerskim stvarima i otvoreno pristajaju uz slobodne zidare». Napada se i *Obzor* zbog «napada na vjeru». Navode se i neki primjeri članaka koji govore o vjeri.⁸⁰ U jednom kasnijem broju osvrću se ne članak u *Obzoru* koji govori o njima. Apostrofirani su tamo kao “klerikalci”. Taj pojam oni uzimaju pozitivno i odbijaju svaku *Obzorovu* negativnu insinuaciju.⁸¹

U prvom broju *Hrvatstva*, na str. 3, donosi se proglas o *Hrvatskom katoličkom tiskovnom društvu*, pod istoimenim naslovom, gdje se obznanjuje osnutak tog društva i iznosi njegov program. Društvu je svrha «braniti, čuvati, širiti katoličku sviest putem štampe, te tako naš katolički narod obnoviti u Isusu Kristu». Kao utemeljitelji društva ističu se (nad)biskupi Posilović, Strossmayer, Drohobeczky, Maurović, Krapac i Voršak, te dr. Bresztyenszsky. Zanimljivo je i zapravo signifikantno da među njima **nema** biskupa Antuna Mahnića. I *Katolički list* na naslovnici je donio proglas o osnivanju rečenog društva za katolički tisak naslovljen *Katolici! Hrvati!*. Tamo se još kaže da je društvo osnovano u smislu rezolucije Prvog hrvatskog katoličkog sastanka. Potpisnici proglasa navedeni su utemeljitelji društva.⁸²

U *KL*-u ističu kako su vrlo zadovoljni što je pokrenut novi katolički dnevnik, makar su si morali priuštiti skandal s promjenom urednika. Čitateljima se obraća novi urednik dr. Josip Pazman i zahvaljuje Koreniću na dotadašnjem uredničkom radu, ali se s njim ne slaže: «Nikako pak ne možemo vjerovati, da bi osnutak političkog dnevnika – a recimo, da se danas sutra i katolička politička stranka osnuje – mogao biti u Hrvatskoj na štetu za vjersko-crkvene interese i javni ugled staleža svećeničkoga.» Nadalje upućuje i na članak *Da li smo potrebni* iz prvog broja *Hrvatstva*. U rubrici *Vjesnik* isto tako objavljen je s velikim zadovoljstvom članak o novom katoličkom dnevniku gdje piše da će on biti obrana od antiklerikalnih listova.⁸³ U uvodniku sljedećeg broja *Čemu 'klerikalni' dnevnik* brani se ka-

80 *HRVATSTVO*, 2. svibnja 1904., str. 2.

81 *Isto*, 4. svibnja 1904. u članku *Dvie tri o 'Obzoru'*.

82 *KL*, br. 18, 1904.

83 *Isto*, str. 207-208 i 213-214.

tolički dnevnik, posebno od napada u *Obzoru*. Kaže se da je takav list potreban jer su prava Katoličke crkve ugrožena. Ne protive se ni katoličkoj stranci, od koje da neki strahuju.⁸⁴

Dakle, Stjepan Korenić protivio se izlasku lista, pa je morao dati ostavku u *Katoličkom listu*. On je još na katoličkom sastanku odbio takvo nešto. «Pod novim uredništvom, *Katolički list* je stao uz *Hrvatstvo*.» Moguće je da Korenić nije bio protiv katoličkog dnevnika općenito nego je, kao i većina svećenika, kritizirao *Hrvatstvo* zbog ulaženja u strančarsku borbu služeći Frankovoj stranci.⁸⁵ Iz istog se razloga od tog lista kasnije distancirao i Mahnić, želeći odvojiti HKP od svake političke stranačke opcije.⁸⁶ No *HS* je, kako je već bilo rečeno, s oduševljenjem pozdravila pojavu novog lista. Učinila je to i sarajevska *Vrhbosna*, koja je već od ranije zagovarala pokretanje katoličkog dnevnika takve vrste.⁸⁷

«Iako se katolički dnevnik, **sigurno ne bez suglasja s biskupom Mahnićem**,⁸⁸ htio od početka predstaviti kao glasnogovornik Hrvatskog katoličkog pokreta, studentska se mladež organizirala pod drugim sponzorstvom i poticajima.» Glavni protagonisti toga bili su Mahnić i Butković. Dakle, bez obzira na vrludanja u početku, duhovni otac HKP-a biskup Mahnić nema nikakve naročite veze s dnevnikom *Hrvatstvo*. Valja pripomenuti i činjenicu da je I. Butković pri osnutku *Hrvatske* jasno naznačio da se to društvo, a ono je klica budućega HKP-a, «ne veže ni uz kakvu stranku niti promiče bilo kakve političke programe». Mahnić se s vremenom ogradio od svakog političkog djelovanja svećenstva, kako svojeg tako i svećenstva općenito.⁸⁹ Anonimni svećenik, koji je možda upravo biskup Mahnić, u *Jutru* iznosi svoje nezadovoljstvo načinom sudjelovanja svećenika u političkom i stranačkom životu. Ne samo da su učlanjeni i glasuju za neke «pogibeljne» stranke (npr. Radićevu HPSS) već se i javno međusobno sukobljavaju na ružan način, narušavajući

84 *KL*, br. 19., 1904., str. 218.

85 KRIŠTO, 1994., str. 214 i 217.

86 BOZANIĆ, 2002., str. 244.

87 KRIŠTO, 1994., str. 214.

88 Istaknuo J. S.

89 KRIŠTO, 1994., str. 214, 216-217 i 236.

takvim ponašanjem ugled svega svećenstva, zbog čega dotični izražava žaljenje.⁹⁰

Svećenici su u Banskoj Hrvatskoj bili podijeljeni na razne stranke: štrosmajerovci, starčevićanci, koalicionaši, a najmanje mađaroni. «Samo dio svećenika pristajao je uz *Hrvatstvo*, a među svjetovnjacima bilo je samo 90 pripadnika tih novina.» Protiv njihova pisanja javno su istupali Milko Cepelić (1853.-1920.), đakovački svećenik, te Stjepan Korenić, štrosmajerovac i koalicionaš, kasnije samostalni demokrat, koji je 1909. napisao knjižicu u kojoj tvrdi da je Sveta Stolica protiv sudjelovanja katolika u politici. Točno je da je *Hrvatstvo* svojim političkim stavom donijelo štetu Crkvi,⁹¹ ako je točno da je štetilo samoj vjeri, ukoliko je odbilo od nje neke političke protivnike *Hrvatstva*. Crkvi je naškodilo utoliko što ju je sukobilo i s državnom vlasti i s oporbom. «Od *Hrvatstva* ograđuje se i biskup Mahnić i predstavnici Hrvatskog katoličkog đakčkog pokreta koji nisu nikada priznavali vezu ni s Prvim hrvatskim katoličkim kongresom ni s dnevnikom *Hrvatstvo*. **Tu vezu spominju samo neupućeni.**»⁹²

Bilo je to vrijeme kad su naprednjaci povelili žustar “kulturni boj” protiv “klerikalaca”. «U ideologiziranoj svijesti naprednjaka, taj se boj nadavao kao nužnost. Jedan od njegovih ideologa, M. Marjanović pisao je: ‘Naš čitav mladi pokret ne može si nitko ozbiljno zamisliti bez izrazite borbe protiv klerikalizma...’» Oni vjeruju da je «pogibao klerikalizma veća od svakog vanjskog neprijatelja» (*Pokret*, 1907., br. 120). «Ali bilo je i ovakvih definicija: ‘Klerikalizam je stara prokušana metoda, po kojoj dobrodušni lakovjerni ljudi dospijevaju sad u veću sad u užu ovisnost od crkve i njezinih predstavnika’ (*Sloboda*, 26. listopada 1907.)» Kako se djelovanje “novoliberalnih”, napose naprednjačkih kritičara klerikalizma povećavalo, tako se, naoko bez ikakva obaziranja na političke prilike, đaštvo sve više i snažnije organiziralo na katoličkim osnovama. Zbog takvih je okolnosti, pri osnivanju Hrvatsko-slovenskog akademskog društva *Istra* 1907. godine, nastao rascjep među istarskim

90 *JUTRO*, br. 5, 1908., str. 1, uvodnik *Izbori i svećenstvo*.

91 BUTURAC.

92 BUTURAC. Istaknuo J. S.

studentima. Potaknuti svime što se događa, “klerikalci” su preuzeli vodstvo učiteljskog društva *Narodna prosvjeta* i istoimenog časopisa, u kojem su počeli pisati u kršćansko-socijalnom duhu i protiv liberalizma. U Dalmaciji opet, organizirano katolištvo budno je pazilo na izbore i kandidate i nerijetko je agitiralo protiv naprednjačkih kandidata. Ideološki program katoličkog gibanja koji je oblikovao biskup Mahnić bio je u izravnoj opreci s naprednjačkim programom. «Naprednjačkom trojstvu slobodoumnosti, demokratizma i nacionalizma, Mahnić je postavio svoje sačinjeno od katoliciteta, kršćanske demokracije i hrvatstva.» «Po Mahniću, katoličko je organiziranje trebalo biti duhovni pokret koji svoje nadahnuće i život crpe iz vjere i povezanosti s Crkvom. Princip kršćanske demokracije suprotstavljao se idolizaciji nacije i bilo kojeg i čijeg nacionalnog pitanja, uvijek podržavajući rodoljublje.»⁹³ Također se sastojao i od zagovaranja materijalnog poboljšanja života naroda te njegova većeg utjecaja na društveno-političke prilike. Narodnosno, pak, HKP je stajao na načelu prava hrvatskog naroda na samostalnost.⁹⁴ Zahvaljujući Mahniću, odnos prema liberalizmu u Hrvatskoj dobiva posve drugačije i odbojnije značenje u Crkvi negoli je imao prije. «S obzirom da je utjecaj biskupa Mahnića među naobraženim vjernicima u Hrvatskom katoličkom pokretu ostao kroz duže vremensko razdoblje golem i neupitan, a među ostalim biskupima nije nailazio na vidljiviji otpor, od tada pa dalje njegovo gledište o liberalizmu bit će redovno uzimano kao ono Katoličke crkve u Hrvatskoj.»⁹⁵

Godine 1906. osnovana je Hrvatska kršćansko-socijalna stranka prava, uz već postojeću Kršćansku socijalnu stranku koju su činile radničke domovinaške i frankovačke frakcije. Novu je stranku oblikovala skupina oko *Hrvatstva*. Program stranke sadržavao je političku, društveno-gospodarsku i bogoštovno-prosvjetnu sastavnicu.⁹⁶ Stranka je bila nasljednica Hrvatske radničke zajednice S. Zagorca, usvojila je pravaška politička stajališta, a težila je spajanju s

93 Mahnić vidi snagu domoljublja u kršćanskoj vjeri i samo putem nje, a u čemu slijedi biskupa Strossmayera, kako je i napisao u *Hrvatskoj straži* 1904.

94 KRIŠTO, 1994., str. 225, 234-236 i 271.

95 MARDEŠIĆ, str. 259-260.

96 KRIŠTO, 1994., str. 228-229.

frankovcima.⁹⁷ *HS* je pozdravila novu stranku. Također je i *KL* dao veliku podršku novonastaloj stranci.⁹⁸

«Gotovo od samog početka *HS*-e, na ideji osnivanja katoličke stranke isticao se napose jedan dopisnik iz Zagreba,⁹⁹ koji je objavio seriju članaka pod zajedničkim naslovom sa sitnim varijacijama «Narodna organizacija».¹⁰⁰ Iako nije posve jasno što je autor razumijevao pod ‘katoličkim pokretom’, očito je bio nezadovoljan što se on nije pretvarao u ‘Katoličku stranku’. Ipak se čini da se on identificirao s programom koji je donijelo *Hrvatstvo* na početku svoga izlaženja, ali se ljutio što je postojalo ‘glasilo stranke koja ne postoji’. Zato je zagovarao sastanak na kojem bi se ‘mi koji stojimo uz pokret’ konstituirali kao ‘formalna stranka’.»

Osim krčkog biskupa Mahnića, i drugi su pripadnici hrvatske katoličke hijerarhije smatrali da je za ostvarenje preporodnoga kršćanskog programa potrebna politička stranka te su zagovarali njezino osnivanje. To su ipak spriječili papini naputci protiv vezivanja stranaka uz Crkvu, kao i postupci ljudi u *Hrvatstvu*. Razlike u teoretskim i praktičkim postavkama između njih i Mahnića bile su prevelike.¹⁰¹ Fran Plevnjak, na primjer, jedan od urednika *Hrvatstva* i prvi odgovorni urednik, ne dijeli politiku i vjeru, a smatra «da je svećeniku i dužnost miješati se u politiku.» Ono gdje se Mahnić i Plevnjak najviše razilaze jest gledanje na Crkvu. «Za Plevnjaka su *svećenici* bitna odrednica Crkve. Stoga su upravo svećenici pozvani da štite interese Crkve i vjere političkim sredstvima. Mahnić naprotiv shvaća Crkvu kao zajednicu i svećenika i svjetovnjaka, iako je ulogu svjetovnjaka ograničio na poslušnost crkvenoj hijerarhiji. Svjetovnjacima je namijenjena odlučujuća politička uloga i stoga je Mahnić htio odgojiti svjetovnjake... kako bi *oni* preuzeli ulogu političke borbe za interese vjere i Crkve.»¹⁰²

«Stoga je ispravan zaključak da poslije 1905. Mahnić *nigdje* više u javnosti ne zagovara osnivanje Kat.[oličke] Stranke, koji

97 KRIŠTO, 2004., str. 48-49.

98 KRIŠTO, 1994., str. 243; KRIŠTO, 2004., str. 49.

99 Prema KRIŠTO, 1994., str. 238, taj je autor nedvojbeno sam Antun Mahnić.

100 Usp. str. 16-18 ovoga rada.

101 KRIŠTO, 1994., str. 238-240.

102 KRIŠTO, 1994., str. 241-242.

(sic!) bi se rad smatrao kao rad Katoličkoga pokreta.» To potvrđuje i njegova ograda od programa i isključivosti Kršćanske socijalne stranke u Banskoj Hrvatskoj. HKSSP je, ionako, kao stranka slabo zagovarala katolička načela i brinula za vjerske interese.¹⁰³ Njezin je katolicizam bio samo politički. Biskup Mahnić htio je pod svaku cijenu odvojiti HKP od političke identifikacije koju mu je nastojao dati nezgodan katolički politički dnevnik *Hrvatstvo*. «U tom nastojanju da razdvoji HKP od političke akcije, Mahnić je nerijetko nailazio na potporu i drugih katoličkih listova.»¹⁰⁴

Sa svrhom da odvoji HKP od novonastale HKSSP, a po uzoru na austrijsku *Pijevo družbu* (*Piusverein*), koja je osnovana 1906. s ciljem «pobijanja zle štampe, širenja dobre kršćanske štampe i novčane potpore dobroj štampi»,¹⁰⁵ Mahnić 1908. osniva u Zagrebu tzv. *Pijevo društvo* za promicanje katoličkog tiska.¹⁰⁶ Mahnić se trudio istisnuti dnevnik *Hrvatstvo* pokretanjem tjednika *Jutro* (ur. Oton Szlavik, «prebjeg» iz *Hrvatstva*) u Zagrebu u veljači 1908. godine,¹⁰⁷ premda je prilikom osnivačke skupštine *Pijeva društva* u svom govoru rekao: «Glede našeg katoličkog dnevnika *Hrvatstvo* i njegovih urednika izjavljujem i kao biskup javno svjedočim, da su njihova kršćanska načela bila kao sunce čista, a način njihovog pisanja bio je moderan i elegantan, te nije ni najmanje odisao klerikalizmom u zlom smislu.»¹⁰⁸

Pokretač *Jutra* jest *Pijevo društvo*. Svrha lista bila je promidžba katoličkih vjerskih načela. Usprkos svemu, *Jutro* izlazi samo dvije godine¹⁰⁹ i tada se zauvijek gasi. Taj se list bavio politikom, ali je

103 KRIŠTO, 1994., str. 239-240 i 246.

104 *Isto*, str. 239-240 i 268. U vezi s tim što Krišto kaže u završetku, potrebno je napomenuti da on nije konkretizirao o kojim je to listovima riječ, ali može se pretpostaviti da bi to svakako bio *Katolički list*.

105 MIHALJEVIĆ, str. 244, na temelju *HS*, 7/1908., str. 81-86.

106 BOZANIĆ, 1991., str. 38. Mihaljević kaže da je *Pijevo društvo* osnovano 1907., ali *Jutro* navodi da mu je osnivačka skupština bila 1908. Moguće je da je taj podatak Mihaljević uzeo iz KRIŠTO, 1994. *KL* vijest o osnutku *Pijeva društva* objavljuje tek u broju od 13. veljače 1908. Tako se može shvatiti i iz *HS*-e.

107 KRIŠTO, 1994., str. 371; KRIŠTO, 2004., str. 59. Krišto 1994. *Jutro* naziva dnevnikom iako je to tjednik. U tome ga slijedi i Vine Mihaljević. Stvar je ispravljena u djelu iz 2004.

108 *JUTRO*, br. 1., 1908., str. 1, u članku *Konstitujuća glavna skupština Pijevog društva*.

109 To je bilo već 1909., a ne kako Mihaljević spominje da *Jutro* prestaje izlaziti 1910., iste godine kad i *Hrvatstvo*.

istina da nije bio izravno vezan ni uz jednu političku skupinu.¹¹⁰ U uvodniku lista pod naslovom *Što hoćemo* objašnjava se zašto je taj list pokrenut. To je učinjeno zato «jer mu je do toga stalo bilo, da stvori katolički organ, koji će ne samo opravdanje svoje, već i jamstvo svoje egzistencije u sebi samome nositi, a koji će uza to takav biti, da ga svaki Hrvat katolik bez krzmanja može svojim listom smatrati». Odnosno, list se mora uzdržavati sam od svojih pretplatnika, kako bi zbilja bio nezavisan. Priznaju se u istom tekstu velike zasluge *Hrvatstvu*, «koji eto već petu godinu stoji na braniku hrvatskih i katoličkih svetinja». Oni pak žele nešto drugo. Pokušat će omogućiti i «manje imućnim držati si katolički i hrvatski list, te da njihovom pomoću opstojimo i da tako obezbijedimo svoje bitisanje». *Pijevo društvo* nužno je trebalo «svoj vlastiti organ», koji će širiti i braniti njegove ideje. Što se tiče političkog programa, kaže se sljedeće: «Ako je listu zadaća, da okupi sve oko sebe, što je hrvatsko i katoličko, tad valja priznati, da takov list mora stajati izvan političkih stranaka, u koiko (sic!) to katolički i patriotski list može.» Nadalje se pak ističe: «U svim gotovo strankama imade dobrih Hrvata, u svim gotovo strankama imade ljudi, koji su uvjereni da su uradili patriotski, kad su se svojoj stranci pridružili, jer u svim gotovo strankama imade ljudi, koji svoje vjerske dužnosti i vrše.» U nastavku se kaže kako s obzirom na to **«mora naš list, koji bi vruće žudio, postati organom svih Hrvata katolika, ostati izvan stranaka»**. Navodi se i da će list *Jutro* svakako biti oporbeni, a nikako izvanpolitički. «*Jutro* će dakle strogo pravednošću pratiti rad svih stranaka, ono će paziti, da se nikada o pravdu ne ogriješi, ali ono će i bez ljudskog straha moći svoj sud o svakoj stranci izricati, jer ga nikakvi stranački interesi ne vežu. Ono će se čuvati, da nikoga ne uvrijedi bez potrebe, ali ono će se isto tako čuvati, da ne izgubi svoje samostalnosti. Naš je program dakle: Prava hrvatskoga naroda u domovini i izvan nje, a isto tako i u istoj liniji sveta vjera djedova naših, koju su nam kroz toliko krvavih stoljeća čitavu i neokaljanu sačuvali (sic!). Zato ćemo se boriti i to ćemo eto braniti.»¹¹¹ *HS* je s odobrenjem pozdravila takav istup

110 MATIJEVIĆ, str. 183.

111 *JUTRO*, br. 1., 1908., str 1. Podebljanja: J. S.

Jutra i preporučila list.¹¹² Ako se to sve usporedi s proslovom iz prvog broja *Hrvatstva*, gdje se, zgodno je ponoviti, naglašava borba za prava Crkve, za narodne pravice i blagostanje, vidi se da je i ovdje to vrlo slično. Dakle očito je da ni *Jutro* ne daje ništa novo ni posebno izvan kršćanskog i hrvatskog državnopravnog programa.

U drugom broju lista odmah se u uvodnom članku masno otišnutim slovima iznosi potpora nadbiskupa Posilovića radu *Pijeva društva*.¹¹³ To je zbilja krajnje čudno ako se uzme u obzir ono što je isti izjavio za *KL*, a obrađuje se u ovome radu malo kasnije.

Te je iste 1908. godine *Pijevo društvo* kupilo i list *Prosvjetu*, «beletristički časopis», namjeravajući preko njega voditi borbu za «kulturni napredak našega naroda».¹¹⁴

KL iznosi svoje nezadovoljstvo osnivanjem *Pijeva društva* i smatra da nije u redu što im pokrovitelj nije zagrebački ordinarij već krčki. Osima toga, smatra da je postojanje još jednog katoličkog lista rasipanje snaga, jer su dva takva katolička informativna lista previše. Nezadovoljni su što *Jutro* ne tiska *Hrvatsko katoličko tiskovno društvo*. Zaključuje se: «Mi stojimo uz *Hrvatstvo* i molimo sve prijatelje katoličkog hrvatskog pokreta, neka se ne dadu zavesti.» «**Mi ne smijemo ostaviti naš glavni katolički organ *Hrvatstvo***», reče nam Preuzvišeni Gospodin Nadbiskup, kad u njega zatražismo savjeta, kako da se držimo u ovoj kobnoj shizmi u katoličkom taboru, koja će – bojimo se – kao i svako zlo na svijetu imati svoj korijen u osobnim hirima, i osobnom interesu, a plemenita svrha služi samo za štafažu.»¹¹⁵ *KL* ostaje kod svojih stavova glede pojave *Jutra* i u narednim brojevima.

Prema Krišti, katolička je hijerarhija ili pokušala ugasiti *Hrvatstvo* ili ga podvrgnuti *Pijevu društvu*, ali joj to nije uspjelo.¹¹⁶ Prema ovome gore rečenom, to nikako ne može biti točno. Mora se pojasniti kako se radi o tome da je hijerarhija osnovala i držala *Hrvatsko katoličko tiskovno društvo* koje je izdavalo i tiskalo *Hrvat-*

112 KRIŠTO, 1994., str. 270., prema *HS*, 7/1909., 192.

113 *JUTRO*, br. 2. 1908., str 1.

114 *JUTRO*, br. 20., 1908., str. 1, članak 'Prosvjeta'.

115 *KL*, br. 7., 1908., str. 82-83.

116 KRIŠTO, 1994., str. 270.

stvo. Uostalom, u *KL*-u se tvrdi, među ostalim odgovorima na napise u drugom broju *Jutra*, da nadbiskup Posilović nikako nije bio taj koji se zalagao da *Hrvatstvo* prijeđe pod *Pijevo društvo*.¹¹⁷ Čini se da je to pokušavao jedino Mahnić, ali radeći sve u rukavicama. S tim je u svezi uvodnik *Jutra* od 16. ožujka 1908. napisao sam biskup Mahnić, kao pokrovitelj *Pijeva društva*. On izražava žalost zbog napada *KL*-a na *Pijevo društvo*, *Jutro* i njega osobno. Poslije toga osvrće se na napade zbog izvjesnih afera i preuzima odgovornost na sebe što je bio pokušao utjecati na zagrebačkog nadbiskupa Posilovića ne bi li *Pijevo društvo* preuzelo vlasništvo nad listom *Hrvatstvo*.¹¹⁸ I uvodnik idućeg broja obrana je od napada u *KL*-u za koje se tvrdi da su neutemeljeni. Oba lista ipak imaju nešto zajedničko: u sukobu su sa svim svjetovnim novinama i nekatoličkim listovima. *Jutro* je vrlo brzo ušlo u neslaganja s *Hrvatskom Starčevićeve Stranke* prava, pa s *Pokretom*, *Riječkim novim listom*, *Narodnim novinama*, te s *Obzorom*, jasno.

Za *Jutro* je pisao i Stjepan Korenić, stajući na Mahnićevu stranu u sukobu s *Hrvatstvom*.

Zanimljivo je da je katoličko svećenstvo na izborima 1908. podržalo naprednjake, tj. doprinijelo njihovoj pobjedi. Očito je da su svećenici oko *Hrvatstva* bili usamljeni i bez ikakva ugleda.

Kada se 1910. fuzionirala Frankova Čista stranka prava i “klerikalna” skupina oko *Hrvatstva* u Kršćansko-socijalnu stranku prava (trijalističku), neizbježna je činjenica da je *HS* to podržala. To je ujedno bio i kraj *Hrvatstva*, koje je već od 1908. ionako sličilo liberalnom katoličkom *Obzoru*, s kojim se nekada borilo i sporilo.¹¹⁹

«Mnogi od dobronamjernih starijih svećenika i laika očekivali su da će se mladi iz katoličkih društava svrstati uz već zacrtane programe oko lista *Hrvatstvo*, zasnovanu Hrvatsku kršćansko-socijalnu stranku, ili možda uz list *Jutro*. Ali mlađi nisu bili sasvim zadovoljni radom i stavovima pretežno starijih, jer su kod njih uočavali dva

117 *KL*, br. 8, 1908., vijest *Pijevo društvo* u odjeljku *Vjesnik*, str. 93-94.

118 *JUTRO*, br. 6, 1908., str. 1.

119 KRIŠTO, 1994., str. 270 i 296-297.

osnovna nedostataka: jednostranost u obrani Crkve s naglašenom stranačkom opredijeljenošću i diletantizam na prosvjetnom, socijalnom, ekonomskom pa i političkom načinu angažiranja. Daleko svježije i prihvatljivije programe nalazili su mladi u razvijenom katoličkom pokretu kod Slovenaca. Na njihove stavove utjecao je i sam J. Krek, koji je isticao da se Hrvati i Slovenci moraju oslanjati jedni na druge u vjerskim, kulturnim, gospodarskim i političkim pitanjima.»¹²⁰

Đačke su organizacije zauzele jasan stav i nisu htjele vezivati svoj rad uz program bilo koje stranke. Svaki se član mogao slobodno priključiti političkoj skupini kojoj je htio, a određeno je bilo samo to da se program dotične političke stranke ne kosi s kršćanskim načelima. Treba biti jasno da se Mahnić nije cijelo vrijeme zalagao za osnivanje katoličke stranke, jer je uvidio da je to u Hrvatskoj skoro nemoguće. Za njega je djelovanje na političkom i stranačkom polju bio samo jedan od mogućih načina djelovanja, a eventualna stranka samo sredstvo za to. On je pratio zbivanja na političkoj sceni i bio je ispočetka sklon Stranci prava. Smatrao je da bi ta stranka, «obogaćena kršćansko-socijalnim programom, mogla biti okosnica katoličkog djelovanja u politici». «Kasnije produbljivanje razdora u toj stranci udaljilo ga je od njezina programa.» Zazirao je i od Stjepana Radića jer je uvidio da on nema nikakve svetinje iznad naroda.¹²¹ Bilo kako bilo, Mahnić nastavlja s radom na promicanju kršćanske filozofije i znanosti. Na inicijativu urednika *Hrvatstva*, koja nije zaživjela, preko Frana Biničkog, urednika *HS-e*, osniva u Rijeci i pokreće u Senju rad *Leonova društva* za promicanje kršćanske filozofije i znanosti. Svrha društva bilo bi suprotstavljanje «pohari modernizma» u Hrvatskoj te izdavanje apologetike, popularne filozofije i estetike, a društvenim glasilom proglašena je *Hrvatska straža*.¹²²

V. ZAVRŠNICA STRUKTURIRANJA HKP-A

U Zagrebu je 7. travnja 1910. osnovan Hrvatski katolički narodni savez (HKNS), «koji je trebao postati centralni organ svih pro-

120 BOZANIĆ, 1991., str. 114-118.

121 BOZANIĆ, 1991., str. 114-118.

122 KRIŠTO, 2004., str 63-64.

svjetno-kulturnih, vjersko-odgojnih i socijalnih organizacija u HKP-u». ¹²³ Osnutku je nazočio i Antun Mahnić, a on je i sastavio pravila HKNS-a, po uzoru na "Action populaire" u Francuskoj, "Azione soziale" u Italiji, "Volksverein" u Njemačkoj, "Volksbund" u Austriji i "Kršćansku socijalnu savez" u Sloveniji. U idejnom je stadiju ime te organizacije bilo Hrvatski pučki savez. Bio je to jedan u nizu pokušaja osnivanja jedinstvene katoličke organizacije na osnovi međustranačkog kulturnog programa, sa svrhom provođenja u djelo katoličkih ciljeva. ¹²⁴ Usklađivanje svih aktivnosti HKP-a ispočetka je išlo vrlo teško i organizacija HKNS-a se gotovo uopće ne primjećuje, a i samo je državno odobrenje Savez čekao dvije godine. ¹²⁵ Stvar je kasnije počela ići nešto bolje, pogotovo kad je HKNS na razini biskupija započeo organizirati socijalne tečajeve.

Aktivnosti raznih katoličkih udruženja i ustanova ipak su bile u punom zamahu. Posebno je popularan bio slogan: «Van iz sakristije!», čime se aludiralo na društveni angažman oko kojeg katolici više ne ostaju ravnodušni. Biskup Mahnić je putem svojih poslanica, kao i na druge načine, pratio rad pojedinih društava i idejno ih usmjeravao, ali se u njihovu unutarnju organizaciju nije miješao. ¹²⁶ «Pokreti se 'ne osnivaju', ne nastaju voljom hijerarhije ili vlasti niti su plod filozofsko-teoloških refleksija ili spekulacija.» «Oni se, naime, 'rađaju' spontano, 'nastaju' iz 'baze' kao življeni odgovor» na određene društvene, vjerske, kulturne i ideološke izazove svoga doba. U nastajanju kakvog pokreta obično ključnu ulogu ima neki vođa ili inicijalna skupina. Kada je riječ o HKP-u, ta je osoba zasigurno bio krčki biskup dr. Antun Mahnić. On i skupina oko njega bili su «pokretačem i organizatorom ne samo početnoga gibanja, nego su i snažno utjecali na njegovo daljnje ustrojavanje i djelatnost».

To čitavo razdoblje koje je obilježeno kao finalno u struktuiranju HKP-a, ne obiluje samo đaćkim i studentskim katoličkim

¹²³ BOZANIĆ, 1991., str. 109-110.

¹²⁴ KRIŠTO, 1994., str. 292.

¹²⁵ «Mahničevi su ljudi optuživali zagrebačke katoličke krugove da se premalo zalažu za odobrenje pravila.» Zaprijetili su da će odobrenje ishoditi u Beču. HKNS je odobren tek 1913. i tad je održao prvu konstitutivnu skupštinu. (KRIŠTO, 1994., str. 292, u fusnoti.)

¹²⁶ KRIŠTO, 1994., str. 292; BOZANIĆ, 1991., str. 109-110.

glasilima već se i na teološkom području 1910. pojavljuje *Bogoslov-ska smotra* kao poseban prilog *KL*-a. Organizirani katolici u Splitu pokreću dva lista: *Hrvatsku državu* potkraj 1910. i *Pučke novine* 1911., te *Katoličko tiskovno društvo*, koje izdaje te novine. U Zadru se 1910. osniva *Hrvatsko društvo za katoličku prosvjetu*,¹²⁷ a u Rijeci su kapucini, pod Mahnićevim utjecajem, 1911. osnovali *Kuću dobre štampe*, koja je izdavala nekoliko listova. Tragom ostvarenja ideje o širenju katoličkog tiska, što je bila prvotna zadaća Mahnićeva *Pijeva društva*, u Pazinu se 1910. osniva *Tiskarsko društvo*, dok je u pazinskoj gimnaziji djelovala katolička skupina *Đački klub* s vlastitim listom *Naš rad*.¹²⁸ «Mahnić misli na dobro organizirani katolički tisak»,¹²⁹ jer «liberalni i socijalistički tisak najpogubniji su za vjeru i moral u svijetu i u hrvatskom narodu».¹³⁰ Stoga uopće ne čudi što je «potkraj 1913. cijela organizacija HKP-a publicirala jedan dnevnik, pet tjednika, tri polumjesečnika, 14 mjesečnika i jedan dvomjesečnik, a utjecala je na pisanje još pet dnevnika, pet tjednika i sedam mjesečnika, te još jednog lista neredovitog izlaza». «Tisak je uglavnom bio u *Pijevu društvu*. Prema procjeni članova HKP-a tisak katoličkih organizacija bio je količinski gotovo jednak liberalnom novinstvu, dok su pučki katolički časopisi bili oko pet puta jači od liberalnih.» Nastojanje katoličkog tiska najsnažnije obilježavaju obrana vjere, Crkve i domovine od bezvjerskog tiska i liberalizma općenito i promicanje katoličkih načela.¹³¹ Kod toga se očito u svemu slijede i poštuju naputci izrečeni u rezoluciji o katoličkom tisku Prvog hrvatskog katoličkog sastanka.

Problemi s kojima se katolički tisak susretao bili su, osim financijskih, nedostatan broj katoličkih novinara i njihova nedovoljna stručnost te «sklonost centralizaciji katoličkog tiska». «Usprkos tim problemima, hrvatsko društveno-kulturno i duhovno ozračje početkom XX. stoljeća jednostavno je ‘tražilo’ katolički tisak kako bi se

127 Samo je ime te institucije sporno jer Krišto na jednom mjestu kaže da se zove *Hrvatsko društvo za katoličku prosvjetu u Zadru* (KRIŠTO, 1994., str. 292), a na drugom ga naziva *Hrvatskim društvom za katoličku štampu* (KRIŠTO, 1994., str. 303).

128 MIHALJEVIĆ, str. 246.

129 BUTURAC.

130 MIHALJEVIĆ, str. 244. To je, uostalom, već davno konstatirano na Prvom hrv. kat. sastanku.

131 MIHALJEVIĆ, str. 248 i 250.

‘spasila’ vjera i domovina u čemu je i katolički tisak našao plodno tlo i u čemu je odigrao pozitivnu značajnu ulogu.»¹³²

Mahnić je 1911. počeo izdavati mjesečnik *Svećenička zajednica* namijenjen duhovnoj i intelektualnoj izgradnji svećenstva.¹³³ Jedno od zadnjih značajnijih predratnih Mahnićevih ostvarenja bilo je pokretanje književnog časopisa *Hrvatska prosvjeta* 1913., «koji s vremenom postaje žarište hrvatske katoličke književnosti i moćan čimbenik u našem kulturnom životu».¹³⁴

VI. GODINE SABIRANJA I GODINE RASAPA

Prema Mahnićevoj zamisli, vodstvo nad HKP-om trebalo je biti kolegijalno sastavljeno od diplomiranih studenata, tzv. seniora. Zato je g. 1913. formiran Hrvatski katolički seniorat sa sjedištem u Zagrebu, kao upravljačko tijelo.¹³⁵ «Ta je institucija imala sudbonosnu ulogu ne samo u razvoju hrvatskog katolicizma nego u hrvatskoj povijesti općenito.»¹³⁶ Zadatak seniorata bio je očuvati «jedinstvo i trajnost pokreta» i «bdjeti nad cijelim pokretom i pokretati nove inicijative».¹³⁷ «HKP bio je samonikao i autonoman, nije bio izravno podložan hijerarhiji. Za svoj rad sam je odgovarao, a većina biskupa nije utjecala na njegovo djelovanje. Seniori su stoga, kao već uhodani članovi katoličkog pokreta, bili vrhovna mjerodavnost organiziranog djelovanja i vodili su brigu o daljnjem razvoju i novim inicijativama.»¹³⁸ Biskupi su jedino preko duhovnika pojedinih organizacija nadzirali vjerski i moralni integritet.¹³⁹ Prema izvornom Mahnićevu poticaju iz 1912., seniorat je trebao biti intelektualna organizacija koja bi proučavala aktualne probleme i provodila organiziranje HKP-a.¹⁴⁰

132 *Isto*, str. 250.

133 KRIŠTO, 1994., str. 303.

134 ŠANJEK, str. 434.

135 KRIŠTO, 2004., str. 81. Osnivanje društva pripremano je tijekom 1912. godine, ali je osnivajuća skupština bila u ožujku 1913. u Ljubljani.

136 KRIŠTO, 1994., str. 310.

137 VITKOVIĆ, str. 450.

138 BOZANIĆ, 1991., str. 110.

139 VITKOVIĆ, str. 450.

140 MATIJEVIĆ, str. 183.

U Rijeci je 1912. pokrenut novi katolički politički dnevnik *Riječke novine*. U njegovu su uredništvu bili katolički seniori, a glavni je urednik bio dr. Petar Rogulja. «*Riječke novine* nisu bile glasilo HKP-a, ali je taj list ‘ipak započeo jednu novu epohu u životu hrvatskih organizovanih katolika’.»¹⁴¹ «Značajno je da je uoči Božića 1912. upravo u ovom dnevniku izišao ‘prvi politički programni članak hrvatskog katoličkog pokreta’. U njemu je zauzeto stajalište ‘narodnog jedinstva Slovenaca, Hrvata i Srba’. Iako ovaj ‘politički programni članak’ nije imao nikakvu stranačku boju, neki su simpatizeri *Riječkih novina* držali da je HKP njime, ipak ‘stupio u politiku, kao neovisna i posebna grupa’.»¹⁴² Prema tome je Buturac u krivu kad kaže: «U ovom prvom razdoblju od 1903. do 1918. hrvatski katolički pokret je izvanstranački, ali traži da sav javni život, dakle umjetnost, politika, gospodarstvo, bude prožet kršćanskim načelima.»¹⁴³ Jer, ako se uzme u obzir pristup Zlatka Matijevića, tada se rečena tvrdnja odnosi samo na razdoblje do 1912. Krišto također zaključuje kako su Mahnićeva *Hrvatska straža* i *Riječke novine* vodile politiku ujedinjenja Južnih Slavena, suprotno mišljenjima zagrebačkog nadbiskupa Antuna Bauera i vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera.¹⁴⁴

HKNS bio je pokušaj katolicizma da se politički organizira na nepravaškim osnovama, uz koje su katolici bili tradicionalno vezani. U isto se vrijeme s kulminacijom katoličkog organiziranja odvijao i proces pada i nestanka naprednjaka, najvećih oponentata katoličke mladeži. Iz njihove dezorijentacije rodila se prije svega ideja jugoslavenstva. No, i u katoličkim se redovima s vremenom kristalizirala neka jugoslavenska ideologija, posebno od 1912. godine, pri čemu su odlučujuću ulogu imale *Riječke novine*. Nekadašnji su se protivnici te godine nekako zbližili. Upravo su mladi katolički intelektualci iz seniorata, i svećenici i laici, usmjerili HKP prema jugoslavenstvu,¹⁴⁵ pri čemu ne treba zaboraviti da je biskup Mahnić još uvijek idejni vođa pokreta. «Još važniju ulogu u ideološkoj preorijentaciji

141 *Isto.*

142 *Isto.*

143 BUTURAC.

144 KRIŠTO, 2004., str. 100-101.

145 KRIŠTO, 1994., str. 371.

organiziranog katolicizma imao je Drugi hrvatski katolički sastanak, održan 1913. godine u Ljubljani (bio je zapravo hrvatsko-slovenski sastanak) na kojemu su se profilirali mladi zauzetnici za 'narodno jedinstvo'.»¹⁴⁶ Na tom tzv. Drugom hrvatsko-slovenskom kongresu,¹⁴⁷ aktivno je sudjelovao i biskup Mahnić,¹⁴⁸ a svrha je tog sastanka trebala biti u tome da se, prema uzoru na organizacije studenata i učenika, organiziraju nova društva i na vjerskom, gospodarskom te prosvjetnom području. Na sastanku je bilo riječi i o katoličkom tisku.¹⁴⁹ «Ljubljanski je sastanak završio prvi odsjek u katoličkom pokretu...»¹⁵⁰

Nije čudno što je početkom Prvog svjetskog rata riječki katolički dnevnik zabranjen zbog zastupanja južnoslavenskog ujedinjenja. Mahnić je odmah potom u Zagrebu pokrenuo novi dnevnik *Novine* «s istim ideološkim predznakom». Pojedinci iz krugova katoličkog seniorata stalno su se i na razne načine zauzimali za stvaranje države Hrvata i Slovenaca unutar monarhije ili pak, u slučaju njena raspada, za moguću zajedničku južnoslavensku državu, ali oko toga unutar organiziranog katolicizma nije vladala idejna sloga,¹⁵¹ iako je pouzdano da je sam Mahnić s većim dijelom seniorata zagovarao južnoslavensko ujedinjenje i izvan okvira Austro-Ugarske Monarhije, što je uključivalo njezin raspad.¹⁵²

Unutar HKNS-a postojala su zasebna tajništva za svaku granu HKP-a: mladeška društva, katoličko đastvo, radnička društva, pučki apostolski rad, vjerske organizacije i vjerničke zajednice, seljačke gospodarske i novčarske udruge i dr. Aktivnosti HKNS-a bile su najviše usmjerene na mladež te donekle na radništvo. Glavne su aktivnosti bila razna predavanja, a u njima je vodeću ulogu imao seniorat i to je bilo mjesto njegove afirmacije.¹⁵³ Pri kraju 1913. godine HKP ima:

146 *Isto*, str. 371-372.

147 Mada su ga zvali i Drugim hrvatskim katoličkim sastankom, to je ipak bio hrvatski-slovenski sastanak, kako je objašnjeno i to prvi takve vrste, ukoliko se izuzme da su ranije postojali takvi susreti mladih.

148 BOZANIĆ, 1991., str. 38.

149 MIHALJEVIĆ, str. 247-248.

150 *HS*, 12/1914., str. 5. Kurzivom pisano i u originalu.

151 KRIŠTO, 1994., str. 371-372.

152 KRIŠTO, 2004., str. 113-114.

153 KRIŠTO, 1994., str. 292, u fusnoti.

- četiri akademska društva i dva sveučilišna kluba sa 150 članova,
- 10 bogoslovskih zborova s 300 članova,
- 41 organizaciju na srednjim školama (tzv. kongregacije) s oko 3000 članova,
- 60 omladinskih seljačkih društava s 3000 članova,
- 150 seniora na čelu,¹⁵⁴ uglavnom bivših domagojevaca.

«Nastao poput sličnih pokreta u katoličkom svijetu, Hrvatski katolički pokret suživio se s narodnim previranjima» u doba kad su hrvatske zemlje bile rascjepkane unutar dvojne Austro-Ugarske Monarhije. «Zasnivajući svoje djelovanje na trostrukim, međusobno povezanim principima: vjerskom, narodnom i demokratskom, gibanje inspirirano Mahnićevim vizijama išlo je za duhovno-intelektualnim obrazovanjem mlađeg katoličkog sloja te za izgradnjom novog društva prožetog kršćanskim vrijednostima.»¹⁵⁵

Prvi svjetski rat zadao je snažan udarac katoličkom organiziranju i rad pokreta gotovo je sasvim prestao.¹⁵⁶ Svejedno je, «oplemenjen mladenačkim poletom», HKP nastavio svoje djelovanje i nakon smrti osnivača, prerastajući postupno u nešto drugo negoli je bio u svom početku – više-manje pokret za mlade, nastojeći uskladiti svoj program, oblikovan prema potrebi svoga doba, s novim ciljevima i zadacima Katoličke akcije.¹⁵⁷

VII. ZNAČENJE BISKUPA MAHNIĆA

Bez ikakve sumnje, osnivač je i tvorac Katoličkog pokreta u Hrvatskoj bio biskup Antun Mahnić.¹⁵⁸ Da je on stvarno najzaslužniji pokretač i organizator HKP-a,¹⁵⁹ u ovom je radu bilo dovoljno jasno vidljivo. Mahnić je sigurno bio idejni usmjeravatelj i ključni koordinator, kao što je svakako bio glavni duhovni vođa pokreta.

154 BOZANIĆ, 1991., str. 110. Zanimljivo je što Vitković tvrdi da je akademskih društava bilo šest. (VITKOVIĆ, str. 450.)

155 BOZANIĆ, 1991., str. 95.

156 VITKOVIĆ, str. 450; BOZANIĆ, 1991., str. 111.

157 *Isto.*

158 BUTURAC.

159 *Isto.*

Prema A. Bozaniću, pozitivni bi aspekti djelovanja biskupa Mahnića na planu HKP-a bili:

- nastanak i razvoj HKP-a potvrđuje da su Mahnićeve analize trenutnog vjerskog stanja i procjene budućnosti, kao i akcije poduzete u skladu s tim bile ispravne;
- Mahnić je bio organizator i idejni vođa, ali mu je funkcija bila samo savjetodavna u vođenju i odlučivanju;
- sposobnost organiziranja bila mu je na visokoj razini;
- njegovanje demokratskog duha i slobode mišljenja (biskup se smatrao samo jednim od članova seniorata);
- uporno i ustrajno djelovanje iako je on cijelo vrijeme bio sam u svemu, jer se cijeli hrvatski episkopat čitavo prvo desetljeće ograđivao od HKP-a;
- posjedovanje optimizma i povjerenja u mladež;
- prihvaćanje njegovih zahtjeva za radikalizmom kod mladih;
- dobro prosuđivanje stvari i dijeljenje bitnoga od nebitnoga u radu.

Negativni aspekti Mahnića, prema Bozaniću, bili bi što je u odnosu na liberalizam, a posebno na području filozofije, znanosti i književnosti, zauzeo nepomirljiv stav držeći se djela *El liberalismo es pleada* (Madrid, 1884.) S. Y. Salvanyja, španjolskog teologa, prema kojemu liberalno poimanje počiva na pogrešnim premisama, tj. zabludama. «U tom se pogledu biskup svrstao među konzervativce. Iako je na političkom planu prihvaćao i odobravao plodove slobodarskih nastojanja kao što je npr. opće pravo glasa, ustavni poredak i demokratski način odlučivanja, nije bio svjestan da se do tih datosti došlo na temelju sličnih shvaćanja s kakvim liberalizam pristupa filozofiji, znanosti i umjetnosti. Stoga je Mahnić bio do kraja sumnjičav prema novijim filozofskim pravcima, shvaćanju književnosti i umjetnosti, jer ih je smatrao nespojivim s kršćanstvom. Na području literarne kritike služio se često neodgovarajućim kriterijima. Nije imao dovoljno sluha da u novijim strujanjima, ponekad i nepovoljnim za Crkvu, otkrije nove pozitivne elemente. Skolastika sa silo-

gizmom bila je za njega vrhunac misli. Takvo shvaćanje zastupao je pred kršćanskom javnošću i prenosio članovima HKP-a.»¹⁶⁰

Prema Vitkoviću, zasluge su biskupa Mahnića, i temeljne i općenite, brojne i njegovo je djelo ostavilo «duboke tragove». Mahnić je oblikovao novi naraštaj katoličkih intelektualaca i «uključio laikat kao aktivnu komponentu u život Crkve među Hrvatima». Inteligencija je morala biti duhovno i vjerski izgrađena jer inače ne bi mogla «voditi narod». U tu je svrhu Mahnić preporučivao liturgijski i sakramentalni život, te uključivanje u pobožne udruge, čime je postao «preteča kasnije Katoličke akcije». «Katolička akcija, po njegovu mišljenju, prije svega je djelatnost katoličkog laikata u ovisnosti i pod vrhovnim nadzorom Crkve. Prema Mahničevu programu trebalo bi najprije osvijestiti i ujediniti kler, a zatim organizirati katolički laikat.» On je to svakako i činio.

Mahnić je dao i velik doprinos tzv. teologiji laikata. «Prvi vatikanski koncil zahvatio je velike dogmatske teme o vjeri... Slijedećih (sic!) decenija počela je teološka refleksija o konkretnim ljudima kojima je namijenjena ta vjera koju je koncil branio i definirao. Počelo se shvaćati da ti ljudi nisu samo slušatelji, već da bi trebali biti i nosioci i širitelji vjere. U to teološko traženje novih puteva uključuje se i biskup Mahnić koji naglašuje da su laici ‘Crkva u svijetu’, da je njima povjerena uloga posvećenja ‘zemaljskog grada’¹⁶¹ i brani odlučno njihovu autonomiju. Hijerarhija ne smije samo za sebe svojatati funkciju evanđeoskog kvasca,¹⁶² jer u njoj sudjeluje i ‘kraljevsko svećenstvo’.»¹⁶³ S obzirom na sve to, na kraju se, s Vitkovićem, može zaključiti: «Sigurno je da Mahnića s pravom možemo ubrojiti među preteče one teologije laikata koju je II. vatikanski koncil kasnije postavio kao program cijeloj Crkvi.»¹⁶⁴

160 BOZANIĆ, 2002., str. 286-287.

161 Ovdje se zapravo misli na ovozemaljsku ljudsku zajednicu (civitate terrena), naprotiv zajednice u vječnosti, tj. “kraljevstva nebeskog” ili “Božjeg grada” (civitate Dei), a o čemu govori sv. Augustin u svom čuvenom djelu *O državi Božjoj (De civitate Dei)*.

162 Aluzija na riječi Isusa Krista, koji je tom metaforom nazvao navjestitelje vjere, što se odnosi na sve kršćane.

163 To je jedan od biblijskih i crkvenih naziva za Kristove vjernike laike.

164 VITKOVIĆ, str. 450-451.

POPIS LITERATURE I IZVORA

1. BOZANIĆ, Antun: Biskup Mahnić. Pastir i javni djelatnik u Hrvata, Zagreb - Krk, 1991.
2. BOZANIĆ, Anton: *Djelovanje biskupa Mahnića na formaciji i organizaciji katoličkog laikata do 1912. godine*, u zborniku Hrvatski katolički pokret, Zagreb, 2002.
3. BUTURAC, Josip: *Hrvatski katolički pokret*, Marulić, 1985., br. 5, str. 554-556.
4. Hrvatski katolički pokret (zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001.), Zagreb, 2002..
5. HRVATSTVO.
6. HS = Hrvatska straža.
7. JUTRO - Organ „Pijevog društva za promicanje katoličke štampe medju Hrvatima“.
8. KL = Katolički list.
9. KORENIĆ, Stjepan: Nekoliko misli k crkvenoj politici u Hrvatskoj, Zagreb, 1908.
10. KORENIĆ, Stjepan: Da li je dosadašnji katolički pokret u Hrvatskoj uspio? Ako nije uspio, za što nije uspio?, Zagreb, 1909.
11. KRIŠTO, Jure: Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918., Zagreb, 1994.
12. KRIŠTO, Jure: Hrvatski katolički pokret (1903.-1945.), Zagreb, 2004.
13. MARDEŠIĆ, Željko: *Hrvatski katolički pokret i liberalizam*, u zborniku Hrvatski katolički pokret, Zagreb, 2002.
14. MATAUŠIĆ, Mirko Juraj: *Odnos Katoličke crkve prema novijim idejnim strujanjima u hrvatskim zemljama 1848-1900*, Bogoslovska smotra, 1985., br. 1-2.

15. MATIJEVIĆ, Zlatko: *Hrvatski katolički pokret i politika (1903.-1929.)*, Croatica Christiana Periodica, 2001., br. 47.
16. MIHALJEVIĆ, Vine: *Radanje tiska hrvatskoga katoličkog pokreta*, u zborniku Hrvatski katolički pokret, Zagreb, 2002.
17. PHKS = Prvi hrvatski katolički sastanak, Zagreb, 1900.
18. STRECHA, Mario: Katoličko hrvatstvo. Počeci političkog katalicizma u banskoj Hrvatskoj (1897.-1904.), Zagreb, 1997.
19. ŠANJEK, Franjo: Kršćanstvo na hrvatskom prostoru. Pregled religiozne povijesti Hrvata (7.-20. st.), Zagreb, 1996.
20. VITKOVIĆ, Stanislav: *Crkva i kultura u Hrvata na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće*, Bogoslovska smotra, 1985., br. 1-2.

BISHOP ANTUN MAHNIĆ AND CROATIAN CATHOLIC MOVEMENT

Summary:

Article writes about Croatian catholic movement (HKP) from the beginning till the 1st world war. Everything starts with First Croatian catholic meeting in Zagreb in year 1900. By its conclusions Croatian catholic publishing society runs catholic newspaper Hrvatsko pravo in Zagreb 1904. In a meanwhile Antun Mahnić, bishop of Krk, starts with a magazine for christen philosophy called Hrvatska straža. In the same time he initiates founding student catholic magazines and societies all over the Monarchy. Later Mahnić initiates Pius society, which fruit was week newspaper Jutro. There were some struggles between the group around Hrvatsko pravo, who founded new political party, and the group around Jutro. The crucial year for the Movement was year 1910, when Croatian catholic peoples union established and Hrvatsko pravo with its party disappeared. HKP became stronger and soon was run by new leadership – Seniorat. Till the beginning of the First World War, HKP has about 5 000 members in different kinds of basic societies in cities and villages.

Key words: Antun Mahnić, Croatian Catholic movement, Croatian Guardian, catholic press, Catholic associations